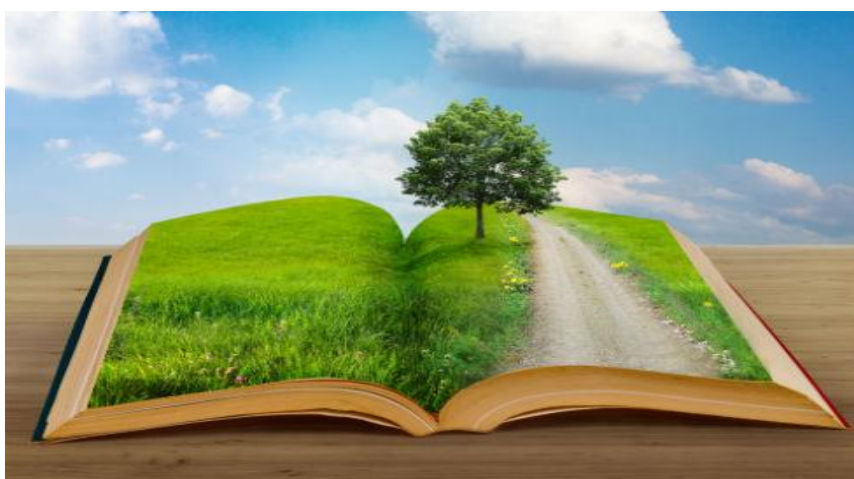

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць

Херсон-Київ-Житомир-Одеса-Черкаси- Барановичі – 2019

УДК: 1:371.122

ББК: 873:66.72 (2) 92 2

Редакційна колегія:

Берегова Г.Д., доктор філософських наук, професор (Україна);

Герасимова Е.М., доктор філософських наук, професор (Україна);

Едвард Ніч (Edward Nycz), доктор габілітований, професор (Польща);

Муляр В.І., доктор філософських наук, професор (Україна);

Розова Т.В., доктор філософських наук, професор (Україна);

Бак М., доктор філософських наук (Польща);

Влох С., доктор педагогічних наук (Польща);

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор (Україна);

Дземідовіч А.В., кандыдат гістарычных навук (Білорусь);

Лень Т.В., кандидат філософських наук, доцент (Україна);

Варнавська І.В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Герасименко М.В., кандидат філософських наук, старший викладач (Україна).

Філософські обрії сьогодення. Збірник наукових праць / за заг. ред. Берегової Г. Д.
– Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. – 265 с.

У збірнику вміщено статті учасників VII Міжнародної науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення». У матеріалах авторів акцентовано увагу на філософському осмисленні сучасного соціокультурного простору, проблемах пізнання й освіти у вимірах філософського аналізу, філософській рефлексії особистості та інших актуальних філософських проблемах сучасності. Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями.

За виклад, зміст, достовірність і грамотність опублікованих матеріалів відповідають автори.

**@ Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет», 2019**

Кірик Т.В. ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СТВОРЕННЯ І ПОШИРЕННЯ НООЛЕКСИКОНУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ	123
Колесник В.О., Лишевська В.М. ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД (ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА АНТИЧНОГО СВІТУ)	130
Корсак К.В., Антонюк Л.А. та ін. КИЇВСЬКИЙ КЛУБ «АНТИКОЛАПС» - УКРАЇНСЬКИЙ ПОСЛІДОВНИК КРИМСЬКОГО КЛУБУ	137
Корсак К.В., Корсак Ю.К. НООЕРА ВЖЕ НАДХОДИТЬ. КОЛИ ЛЮДСТВО ЦЕ ПОМІТИТЬ?	142
Kostyuchkov A.N. GLOBALIZATION AND THE PROCESS OF FORMING THE INTERNATIONAL POLITICAL IMAGE OF A MODERN STATE	146
Ляшенко Л.М. ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ ПРО ТЕОРІЇ ПОЯВИ ФУНКЦІЇ МОВЛЕННЯ	152
Малімон В.І. КРИЗА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА САМОТНІСТЬ В КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНА	158
Михайлов В.С. ПРОБЛЕМИ УСВІДОМЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ДИНАМІКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРИЇ	163
Михайленко Г.М., Пархоменко В.І. УКРАЇНСЬКІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ В ЧЕХІЇ ЯК ОСЕРЕДКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.....	171
Нежива О.М. ПОНЯТТЯ ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ	179
Омелянова В. Ю ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН.....	184
Пасечко Д.-В. Д., Соболев О.М. АНАЛІЗ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ І КРАЇН-СУСІДІВ ЗА ДАНИМИ ПЛАТФОРМИ WEB OF SCIENCE	191
Похресник А.К. АНАЛІЗ ПІДСТАВ СТРАТЕГІЙ ЗМІН ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	197
Пренько Я.О. ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	204
Смірнова І.М., Лишевська В.М. ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ОСВІТИ	208
Смолянова О.В. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «СВОБОДА», «ЦІННІСТЬ», «ТВОРЧІСТЬ»	214
Стеценко І.І. СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ, ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ ТА АГРОНОМІЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ.....	221
Тарасов О. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРИХ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТУ	231
Тимченко В.М. «ВНЄМЛИ СЕБЕ». ОСОБЛИВОСТІ САМОПІЗНАННЯ У ВЧЕННІ Г. СКОВОРОДИ.....	245
Tribushna K.K. REFORMOWANIE SYSTEMY SAMORZĄDU LOKALNEGO W UKRAINIE.....	249
Черемісін О.В. ОСОБЛИВОСТІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В 1875-1917 рр.....	255
Відомості про авторів.....	263

педагогіка і освіта, тому все запозичене з інших дисциплін філософія освіти використовує для вибудовування моделі подолання кризи освіти, для обговорення найзагальніших проблем педагогічної діяльності, проектування шляхів побудови нової педагогічної науки» [4, с. 23].

Таким чином, саме філософія освіти володіє достатньо потужною дослідницькою оптикою для аналізу основних рис освітньої політики – системності, цілеспрямованості, послідовності, результативності, націленості на реалізацію громадянських прав людини та ін. Саме філософія освіти є найкращим вибором дослідника, який хоче проаналізувати глибинні, ціннісні підвалини тих змін, які лежать на поверхні. Без фундаментального філософського погляду на проблеми освіти наявна освітня політика знову і зносу буде реагувати лише на наслідки, забуваючи про справжні причини. Попередній аналіз сучасної української освітньої політики засвідчує її ідеологічну еkleктичність, що створює сприятливе середовище для формування внутрішніх протиріч, сповільнення реформ та неможливість трансформаційних перетворень.

Література

1. Андрущенко В.П., Савельєв В.Л. Образовательная политика (обзор повестки дня). / Виктор Петрович Андрущенко, Владимир Леонидович Савельев. – К.: «МП Леся», 2010. – 404 с.
2. Гальперіна В. О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії»./ В. О. Гальперіна. – Київ, 2003. – 19 с.
3. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – Київ: Видавничий дім «ІНЮре», 2003. – 416 с.
4. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОППО, 2007. – 424 с.
5. Миронов А. В. Образование как сфера государственной политики России. / Миронов А. В. // Социально-гуманитарные знания. – 2002. – № 6. – С. 32-33.
6. Нежива О.М. Сучасний погляд на державну освітню політику України / О.М.Нежива // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. праць. – №18 – Острог, 2015. – С.43-46.
7. Нежива О.М. Українська освітня політика: становлення та розвиток / О.М.Нежива // Актуальні проблеми філософії та соціології : зб. наук. праць. – №17 – Одеса, 2017. – с. 79-81.
8. Anyon J. What “Counts” as Educational Policy? Notes toward a New Paradigm. Harvard Educational Review / J. Anyon. – Vol. 75 – No. 1, Spring – 2005.
9. Ball S. J. Education Reform: A Critical and Post-Structural Approach / S. J. Ball – Buckingham: Open University Press, 1994.
10. Fimyar O. What is policy? In search of frameworks and definitions for non-Western contexts, Educate / O. Fimyar. – 14 (3). – 2014. – pp. 6-21.
11. Gornitzka A., Maassen P. Hybrid steering approaches with respect to European higher education // Higher Education Policy. – Vol. 13. – 2000.
12. Karsten S. and Majoor D. Education in East Central Europe: Education Changes After the Fall of Communism / S. Karsten and D. Majoor. – New York: Waxmann, 1994. – pp. 4-22.
13. Ozga J. Policy Research in Educational Settings: Contested Terrain / J. Ozga – Buckingham: Open University Press. – 2000.

Омелянова В.Ю.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

Ще в сиву давнину люди помітили, що багато рослин мають цілющі властивості, і почали застосовувати їх для лікування різних захворювань. В Україні виявлено багато лікарських рослин, які стали основою для розвитку народної медицини. З зародженням у людей перших релігійних поглядів медицина стала наповнюватися елементами містики. Не знаючи причин виникнення багатьох захворювань, людина пояснювала їх появу

вселенням в організм злих духів, а лікарські рослини наділяли таємничою силою, здатною впливати на перебіг хвороби і навіть робити людину безсмертною.

Як відомо лікарські рослини використовуються в медицині та ветеринарії як лікувальні або профілактично-оздоровчі засоби. Їхні властивості зумовлені наявністю комплексу біологічно-активних (алкалоїдів, сапонінів, глікозидів, фітонцидів, вітамінів та ін.) і баластних (таких, що вважаються неактивними) речовин. Лікарські рослини використовують у натуральному та переробленому вигляді в науковій і народній медицині як ефективний природний, біологічно дійовий засіб для лікування різних захворювань, а також підвищення стійкості організму до них.

У рабовласницькому суспільстві з'являються професійна медицина та лікарські школи зі своїми прийомами впливу на хворобу і секретними ліками. Таємниці лікування охоронялися і передавалися з покоління в покоління, але інколи ці секрети розповідали і іншим людям. Паралельно розвивається храмова медицина. Лікування проводиться в священних храмах, де після спеціальної підготовки хворого (дотримання посту, тривалих молитов) оракули тлумачили їх сновидіння, які були; нібито, «одкровеннями богів» про те, як лікувати даного хворого. Для навчання мистецтву медицини при храмах відкривалися школи. Є відомості про існування таких шкіл в містах Вавилону та Єгипту.

Флора Південно-Східної Азії, Індії та Китаю, що відрізнялася винятковим багатством, багато тисячоліть служила невичерпним джерелом ліків для лікування найрізноманітніших захворювань.

Китайська медицина налічує кілька тисяч років. Основоположником її вважається легендарний імператор Шень-нун, що жив 1100 років тому, автор найдавнішої медичної книги, названої Бень-Цао (що в перекладі означає травник), так як в ньому були описані лікувальні властивості рослин. Уже в той час китайські лікарі знали женьшень, ефедру, спаржу, кизил. В Індії велику популярність отримує «Аюр-веда», або «Книга життя», – оригінальне медичне твір, що відноситься до I ст. до н.е. Книга містить вісім глав. Найбільший інтерес для медицини представляє сьома глава «Мистецтво приготування ліків від усіх хвороб і для продовження життя. Ліки для зміцнення хворобливого організму».

Індійська медицина використовувала близько 800 рослин. Значна їх частина використовується і в даний час. У III столітті н. е. в Індії почалося обробіток лікарських рослин.

У тісній взаємодії розвивалася медицина народів Межиріччя і Стародавнього Єгипту. Численні зображення рослин і записи про них були знайдені на стінах храмів і гробниць. Особливо цінні відомості про застосування рослин були прочитані в древніх пам'ятках писемності – єгипетських папірусах. Найбільший давньоєгипетський папірус, що відноситься до 1570 р. до н.е., названий по імені дослідника Георга Еберса, який відкрив в 1872 році цей папірус і вивчив його. Папірус, вивезений з Єгипту і зберігається в Лейпцігському університеті, є медичний трактат, що містить витяги з 40 написаних раніше медичних творів. Трактат названий «Книга приготування ліків для всіх частин тіла». У цьому трактаті наведено близько 800 рецептів на різноманітні лікарські форми: таблетки, настоянки, мазі, соки, припарки. Класифіковані вони по їх фармакологічній дії: проносні, блювотні, сечогінні, потогінні та ін. Єгиптяни знали про цілющі властивості алое, анісу, блекоти, м'яти, рицини, подорожника. Право приготування ліків мали тільки люди, що належали до вищого жрецького стану. За уявленнями єгиптян, все лікувальна справа знаходилося під заступництвом бога Тота, якого називали «Фармація» (захисник, цілитель), звідси і сучасні назви, пов'язані з веденням ліків, – фармація, фармакопея, фармакогнозія.

Єгипетська медицина зробила великий вплив на розвиток медицини Стародавньої Греції та Риму.

Греки, як і багато інших народів, пов'язували цілющу дію рослин з надприродними властивостями, наданими їм богами, тому відомості про лікарські трави багато

представлені в легендах і міфах. За переказами, на Кавказі (Колхиді) під заступництвом богині Артеміді знаходився чарівний сад отруйних і лікарських рослин, звідки ці рослини потрапили до Греції.

Відповідно до грецької міфології, богом лікарів і лікарського мистецтва став син Аполлона зцілювального – Асклепій. За Гомера, він був царем Фессалії (близько 1250 р. до н.е.). Дитинство і юність Асклепія пройшли в горах Пеліона. Цей край був відомий густими лісами, цілющим повітрям, багатими мінеральними джерелами і великою кількістю лікарських трав. Виховував Асклепія мудрий кентавр Хірон. До нас дійшли зображення Хірона з факелом в руці. Ймовірно, цей факел символізував його прагнення нести світло знань людям. Хірон, що добре вивчив цілющі властивості трав, одночасно був прекрасним вихователем, музикантом, гімнастом. Поєднуючи всеосяжні знання з рідкісною мудрістю і доброзичливістю, він виховав багатьох героїв Еллади (Тесея, Ясона).

Асклепій не тільки сприйняв знання вчителя, але навіть перевершив його в мистецтві лікування. З самого початку навчання Асклепій пізнав важливість природних факторів, фізичних вправ і здорового способу життя для збереження і зміцнення здоров'я. Згідно з міфами, Асклепій не тільки зціляв усі хвороби, але навіть повертав до життя померлих. Цим гнівив володаря царства померлих Аїда і громовержця Зевса, оскільки порушив закон і порядок, встановлений Зевсом на Землі. Розгніваний Зевс убив Асклепія, метнувши в нього блискавку. Але люди обожествили сина Аполлона як бога-цілителя. Вони спорудили йому багато святилищ і серед них знамените святилище Асклепія в Епідаврї. Приміщення для лікування хворих при храмах називалися Асклепійон. Дочки Асклепія, Гігієя і Панакея, вважалися покровительницями окремих галузей медицини. Гігієя прославилася розумними профілактичними радами і шанувалася як богиня здоров'я. Зображувалася вона юною дівочою, що тримає в руці чашу зі змією. Панакея була покровителькою лікарського лікування і вміла лікувати від усіх хвороб. Тому панакеєю стали називати легендарне засіб від усіх хвороб.

Нашадками Асклепія вважали себе багато лікарів Стародавньої Греції, в тому числі і Гіппократ (460-377 до н.е.). Батьківщина цього видатного лікаря і мислителя – острів Кос, знаменитий своєю медичною школою. Батько його був лікар на ім'я Геракліт, мати - повитуха Фенарета. Рід Гіппократа протягом 18 поколінь займався медициною, передаючи своє мистецтво від батька до сина. Гіппократ був широко освіченою людиною, багато подорожував, вивчав життя, побут і звичаї народів Причорномор'я і Середземномор'я. Він створив вчення про причини виникнення хвороб і методах їх лікування, зробив спробу зібрати і привести в систему розрізнені спостереження і відомості про лікарські засоби, описав 236 рослин, які застосовувалися в медицині того часу. Серед них – білена, бузина, гірчиця, ірис, золототисячник, мигдаль, м'ята і ін. Він вважав, що лікарські рослини своєю дією зобов'язані певному, оптимальному поєднанню всіх складових частин, і тому рослини слід вживати в тому вигляді, в якому їх створила природа, тобто. в натуральному вигляді. «Медицина є мистецтво наслідувати цілющому впливу природи», - писав знаменитий лікар стародавності.

Вирушаючи до хворого – знаменитому філософу Демокриту, Гіппократ послав лист своєму збирачеві трав Крашевасу. У листі містилося прохання надіслати трави та рослинні соки, які можуть стати в нагоді при лікуванні: «... всі соки, вичавлені з рослин, слід доставити в скляних посудинах, все листя, квіти, коріння – в нових глиняних банках, добре закритих, щоб під впливом сонця, під час провітрювання не видихалася сила ліків». При розкопках аптек виявлено, що саме таким способом зберігали лікарські засоби.

Батьком європейської фармакогнозії вважається грецький лікар Діоскорид, що жив в I с. н.е. Їм складено опис всіх лікарських рослин, які споживають в античному світі, а його твір «Materia medica», забезпечене численними малюнками і ще в його час перекладене на латинську мову, протягом століть було настільною книгою лікарів і фармацевтів. Подібно своїм співвітчизникам і попередникам, Діоскорид в цьому творі

широко використовував досвід єгипетської, а отже, вавилонської і шумерської медицини. Досягнення медицини Стародавньої Греції були успадковані і розвинені вченими Риму.

Пліній Старший (I ст. н.е.) – римський вчений, який загинув під час виверження Везувію, використовуючи накопичені його попередниками знання, склав багатотомну енциклопедію з природничих наук «*Historia naturalis*», перечитавши, за його твердженням, для цієї мети більше 2000 книг. Медичних питань, в тому числі лікарських рослин, присвячене 12 томів його енциклопедії.

Найбільшу славу серед римських медиків заслужив Клавдій Гален, грек за походженням, родом з Малої Азії. Він народився і 130 г. н.е. в сім'ї архітектора. Батько хотів, щоб його син став філософом, і дав йому блискучу освіту. Однак Клавдія більш залучали питання природознавства, особливо медицини, вивченням якої він почав займатися з 17 років. Щоб удосконалити свої медичні знання, Гален зробив подорож по різних містах і країнах, після чого став практикуючим лікарем серед гладіаторів. У 164 році він переїхав до Риму і поступив на службу придворним лікарем.

Велика заслуга в історії медицини належить арабським ученим. Вони першими ввели правила для виготовлення ліків, видали перші фармакопеї – попередники європейських фармакопеї, створили вчення про отрути і протиотрути, ввели в медичну практику нові лікарські речовини і лікарські форми, вони ж першими ввели випробування ліків на тваринах. У 754 р в Багдаді була відкрита перша аптека.

Видатний представник арабської медицини – Абу Алі Ібн Сіна, таджик за походженням, відомий в Європі під ім'ям Авіценни. Народився він в селищі Аршан поблизу Бухари в 980 р. У Бухарі отримав освіту. Відомо більше 40 його праць з астрономії та природознавства, 185 – з філософії, 3 – по музикознавству, безліч віршів, 40 праць з медицини. Його твір «Канон лікарської науки» протягом століть було настільною книгою не тільки арабських, а й європейських лікарів і справила великий вплив на розвиток європейської медицини. У своїй книзі Ібн-Сіна описав близько 800 лікарських засобів і способів їх зберігання. Два томи величезного шеститомного твору повністю присвячені фармації, в них дано опис більше 900 видів лікарських рослин.

Починаючи з XII ст., Арабська медицина через Іспанію і Сицилію стала проникати в Європу. Лікарні та аптеки влаштовували за арабським зразком. Перші європейські аптеки були відкриті в VIII–X ст. в містах Салерно, Толедо, Кордова. Переводили арабські медичні книги на латинську мову, в тому числі і арабські переклади творів стародавніх греків і римлян. Багато завозили сировини східно-арабського асортименту. Однак середньовічне «полювання на відьом» надовго затримало розвиток більшості наук, в тому числі фармації. Для непосвячених ліки залишалися чарівними зіллям, а їх назви посилювали приписувану їм чудодійну силу. З тих пір живуть легенди про дев'ять чарівних травах.

Велику роль в історії медицини і фармації зіграла медична школа в Салерно, що виникла в IX ст. Це була перша світська медична школа в Європі

В XI–XII ст. центрами середньовічної медицини в Європі були університети в Салерно, Болоньї, Парижі, Падуї, Оксфорді та ін. З винаходом друкарства одними з перших видаються медичні твори. У 1456 року в Майнці було видано «Щомісячний календар кровопускань і проносних». Він призначався для лікарів, але став надзвичайно популярний серед населення. Близько 1480 року було запроваджено перше видання «Салернського кодексу здоров'я» Арнольда з Вілланова. П. Шеффер випустив перші «Гербарії» (книги по лікарській ботаніці), а також «Сад здоров'я» на німецькій та латинській мовах.

З початком епохи Відродження в числі інших наук починає розвиватися і наука про рослини, в зв'язку з чим праці античних авторів – Теофраста, Діоскорид, Плінія – перекладають і видають великими тиражами. При цьому переконаються в тому, що багато рослин у стародавніх авторів не згадуються. Вивчаються і описуються нові рослини, кількість яких зростає з кожним днем. У XVI ст. ґрунтуються перші університетські

ботанічні сади, спочатку в Італії, потім в Західній Європі, дещо пізніше (в 1706 р) в Росії. Розробляється номенклатура, закладаються основи систематики. Протягом XVI-XVII ст. з'являється ряд творів, в яких описувалися і давалися зображення окремих рослин: в Німеччині І. Боком (1498–1544), Л. Фуксом (1501–1566), в Італії – П. А. Матіоллі (1501–1577), в Швейцарії – К. Геснер (1516–1565).

У період пізнього середньовіччя на розвиток науки про лікарські рослини вплинуло вчення знаменитого лікаря Теофраста фон Гогенгейма–Парацельса (1493-1541). Парацельс народився в сім'ї лікаря в м Ейзнідельне (Швейцарія), здобув освіту в Північній Італії. Під впливом просвітницького руху свого часу він рішуче пориває зі старими традиціями, середньовічними авторитетами. Захворювання, на його думку, настає при відсутності необхідних речовин, тому сутність лікування полягає у введенні в організм відсутніх хімічних речовин. Парацельс вказував, що діє не вся рослина, а лише укладена в ньому особлива речовина. Мета лікаря – отримання цієї речовини в максимально чистому вигляді. Він удосконалив методи добування з рослин діючих речовин, але в чистому вигляді отримати їх Парацельсу і його учням не вдалося.

У виборі лікарських рослин Парацельс дотримувався вчення про сигнатури. Згідно з цим вченням, ознаки зовнішнього вигляду рослини (колір, форма, запах, смак, колючки) вказують на захворювання, при якому його слід застосовувати. Так, якщо який-небудь орган рослини мав форму округлу, або завитка (полін), то вони вважалися засобом від головного болю; рослини з вузькими ниткоподібними листям (спаржа і кріп) – засобом, що зміцнює волосся; квітки троянди, маргаритки, що нагадують за формою очі, – засобом від захворювань очей.

XVIII–XX ст. – час розквіту фітохімії, коли були відкриті основні групи діючих речовин в рослинах. Особливі заслуги має тут шведський аптекар К. В. Шееле (1742–1786). В ті часи аптеки були не тільки торгово-виробничими установами, а й справжніми дослідницькими лабораторіями. 44 з 48 найважливіших робіт були виконані Шееле на базі аптеки. Багато уваги він приділяв вилученню органічних кислот з рослин. Ним були відкриті лимонна, яблучна, щавлева, галова кислоти, а також гліцерин.

У XIX ст. були виділені і розпочато вивчення основних груп діючих речовин з рослин - алкалоїдів, глікозидів, дубильних речовин, розпочато вивчення рослинних пігментів і вітамінів. На Русі, як і в інших народів, цілющі властивості рослин відомі були з глибокої давнини. Лікування за допомогою невеликого набору лікарських трав велося знахарями, віщунами, волхвами, тобто людьми, за народними уявленнями, знаючими, як треба подіяти на нечисту силу. Навіть простий прийом рослинних лікарських засобів супроводжувався рядом магічних процедур. Звичайними ліками були полін, кропива, хрін, ясен, ялівець, подорожник, береза та ін.

З введенням християнства характер лікування дещо змінюється. Релігія вносить нові елементи – молитву і піст. Медициною починають займатися духовні особи.

Найдавнішим пам'ятником російської медичної літератури є стаття в «Изборнике Святослава», в якій містяться медико-гігієнічні відомості. «Изборник» був переведений в X ст. з грецького оригіналу для болгарського царя Симеона, а у 1073 р переписаний на Русі для чернігівського князя Святослава Ярославича. У цій своєрідній енциклопедії крім інших відомостей дається ряд медико-гігієнічних порад, описуються найбільш поширені засоби з рослин. У ній згадуються «полинове зілля», яке вживається при лихоманці.

У літописах згадуються «лічця» з-поміж ченців, які користувалися засобами народної медицини, – Дем'ян Целебник і Агапіт – «лікар безкорисливий», який лікував в Києві в XII в. Агапіт вилікував київського князя Володимира і відмінно знав, «яким зіллям лікується і яка недуга». В XI ст. в Київській Русі при великих монастирях створюються «шпиталі». У літописах згадуються Єфрем Переяславський, який відкрив в XII в. лікарню в Переяславі, Григорій Премудрий, Іпат Целебник і ін. Всі ці лікарі лікували травами і ліками власного виготовлення. Слава про їх лікуванні довго

зберігалася в народній пам'яті. Вони успішно конкурували з лікарями-іноземцями при Київському дворі - вихідцями з Візантії, Грузії, Сирії, Вірменії.

Як відображення цього процесу набув поширення культ християнського святого Пантелеймона-цілителя, який отримав на Русі ім'я Пантелея і мав свій історичний прототип. За переказами, святий Пантелеймон (III в. н.е.). Народився в місті Никодима (на території нинішньої Молдови) в сім'ї багатого римлянина. Мати, ревна християнка, намагалася переконати сина християнські принципи, але рано померла. Батько, не поділяв поглядів дружини, дав синові класичну освіту, а потім віддав його вчитися мистецтву лікування до знаменитого придворному лікарю Єфросинія, де юнак незабаром досяг великих успіхів. Бути б йому придворним лікарем, але в цей час він потрапляє під вплив християн, які звертають його в свою віру. Подальша його діяльність протікає на батьківщині в Нікомидії. Як знає і безкорисливий лікар він швидко завоював популярність, ніж порушив заздрість у своїх колег. Пантелеймон був підданий тортурам і страчений. Йому і його допомозі як святого приписують ряд чудесних зцілень. В народному уявленні – це добрий і мудрий збирач трав, помічник всіх страждають тілесними або душевними хворобами.

За часів правління Володимира Мономаха поширенню лікарських рослин в Стародавній Русі сприяв запрошений до Києва грецький лікар Іван Смер (1053–1125). Про рівень давньоруської медицини можна судити з медичного твору «Аліма» (в російській перекладі – «Мазі»), написаному близько 1130 р онукою Володимира Мономаха – Євпраксією Мстиславівною, виданої заміж за візантійського імператора Олексія Комніна і отримала при коронації ім'я Зоя. Мабуть, ще з дитинства вона цікавилася народною медициною, вивчила її і успішно займалася лікуванням, за що і отримала в народі ім'я Добродійки.

Трактат «Мазі» складається з п'яти частин, що включають 29 глав. Перші три частини містять гігієнічні поради та вказівки, а дві останні – опис деяких хвороб і засобів їх лікування. У п'яти розділах четвертої частини наведені рецепти для лікування різних зовнішніх хвороб: «Про ротові хвороби. Зокрема, як ранозагоювальний препарат рекомендується печена цибуля. У п'ятій частині два розділи: «Про хвороби шлунка», «Про хвороби серця».

У трактаті не тільки систематизовані розрізнені медичні відомості того часу, в значній мірі це оригінальний твір. Заслуга автора в тому, що на відміну від інших середньовічних медичних творів сюди не включені існуючі тоді безглузді засоби лікування. Назва «Мазі» тут використано в значенні «лікарські засоби».

Медичні твори XII–XV ст. до нашого часу не дійшли. Самим раннім медичним твором періоду об'єднання Русі вважається стаття в збірнику Кирило-Білозерського монастиря «Галиново на Інократа», яка представляє собою скорочений переклад твору Галена «Про природу людини».

До XV ст. відноситься «Лечебник Строгановых лекарств». У 1588 р за наказом царя Федора Івановича був складений «Травник тамтешнього і тутешнього зілля».

У XVI–XVIII ст. на Русі з'явилося безліч вертоградів, лікарських порадників і травників. Частина з них російського походження, а частина – перекладні твори. У той час була дуже поширена віра в порчу, чаклунство, чари, тому в книгах дається безліч засобів, які застосовувались як з метою лікування, так і для чаклунства.

Старовинні лікувальні книги не є цілісними творами. Зазвичай переписувачі включали в один зошит різні їм трактати, і кожен з них вносив туди що-небудь своє. Вони додавали, скорочували ці трактати, тому їх слід вважати збірками. Збірник під назвою «Проходолий вертоград», перекладений на російську мову в 1672 р Андрієм Микифоровим, був найпоширенішим на Русі в XVII–XVIII ст. Слово «вертоград» позначає «сад», тут – сад лікарських трав. Цей лікарський порадник – переклад популярної в XV–XVI ст. в Західній Європі медичної книги з великими доповненнями, включеними російськими переписувачами.

У першому розділі збірника дані відомості про лікарські засоби різного походження: «про хліб житній», «про птахів всяких, до ліків угодних», «про бджолу», «про заморські і російські зілля», «про води з трав перепущених» і ін. Другий відділ вертограду складається з питань і відповідей, де доводиться, що лікування хвороб-богоугодну справу. У десятому розділі даються настанови по фельдшерському і аптекарському мистецтві. В кінці збірника виписувалися іноді не тільки окремі рецепти, а й цілі статті і медичні трактати.

Крім перекладних лікарських порадників відомо велика кількість російських народних травників. У них різним травам нерідко приписується чудодійна сила.

З давніх-давен в крамницях продавалося все необхідне для лікування різних хвороб. Не тільки усю ярину, коріння, масла, мазі можна було придбати, але і дорогоцінні камені, сушених жаб, кротів, лосині роги, копита, зміїна отрута і ін. Ряди зіллям були живим джерелом медичних знань для народу, так як тут можна було отримати пораду з лікування будь-якого захворювання.

Аптекарський наказ не тільки зобов'язував воєвод викликати знавців трав, а й утримувати їх на службі. Набирали людей і для навчання аптекарській справі. Окремі заготівельники прямували для закупівель сировини до віддалених регіонів або навіть за кордон. Згідно з указом від 13 червня 1663 р лікар Андрушко Федотов виїхав в Архангельськ для закупівель привезених туди «хіни і дерева сасафрасу і кори святого дерева». Ф. Я. Милославському дано доручення купити 20 пудів хінної кори в Персії.

В якості активних антисептиків для лікування гнійних ран і виразок були використані фітонциди цибулі та часнику. Для цих же цілей були запропоновані препарати календули, бальзам з ялиці, звіробійне масло. У госпіталях і лікарнях не вистачало перев'язувальних матеріалів. І тут вирішити проблему допоміг сфагнум – торф'яний мох. Вчені довели, що він володіє не тільки гігроскопічними, але і бактерицидними властивостями, тому сприяє швидкому загоєнню ран. Використовувався також знежирений тополиний пух, заготівля якого була організована населенням.

У 1941 р вперше в госпіталях стали застосовувати лимонник. Настоянку лимонника використовували не тільки як засіб, що допомагає швидко відновити сили поранених, але і для підвищення гостроти зору у льотчиків, що вилітають в нічні польоти. Проблемою було також лікування шлункових захворювань, які отримали поширення через недоброякісної їжі, антисанітарні умови. Для їх лікування були запропоновані супліддя вільхи, корінь родовика, бадану. Вперше було організовано виробництво синтетичної камфори, вітамінних препаратів з хвої сосни, незрілих волоських горіхів. Дуже показовим є приклад пошуків і виробництва замінника лобеліну – алкалоїду, що видобувається з лобелії, що виростає в Центральній і Північній Америці. В умовах війни отримувати її з-за кордону було неможливо. Його гостро потребували поранені, так як він ставиться до стимуляторів дихання. Почалися пошуки замінника. Проблема була вирішена вченими Нікітського ботанічного саду. У плодах росте в Криму дрозг був виявлений цитизин, за дією аналогічний лобеліну. Не вистачало сировини, і на допомогу вченим прийшла все населення Ялти. Було заготовлено 1314 кг сировини, яке потім переробили на заводі і отримали необхідну кількість препарату.

Починаючи з XVI ст. в Україні з'являються перші «травники». Це були книги фармацевтичного змісту, що відзначалися енциклопедичним характером. Вони називалися по-різному: «зілляники», «травники», «врачебники». Напевно найдавніша їхня назва – «зілляник». Тут варто зазначити, що слово «зілля» у Середні віки та ранньомодерний час було багатозначним. Воно обіймало різні форми лікувальних препаратів: цілющі трави, настоянки, ртуті, сірку, мазі, тощо. У той час на наших землях спеціальних навчальних закладів, де вивчали б медицину не існувало, і поява травників стала прогресом у лікувальній справі. Винятками цього могли бути хіба що приватні ініціативи ченців у різних монастирях. Тому саме травники були чи не єдиним джерелом із лікарських знань.

Ці рукописи містили в собі всю доступну інформацію про лікарські властивості та засоби застосування різних трав та інших природних речовин.

Таких текстів існувало багато і до нас дійшло достатньо для аналізу.

Найвідоміші можна перерахувати:

- з другої половини XVII ст. «Лечебникъ, сиричь Книга докторская?»;
- з першої третини XVIII ст.; місячник (помісячні передбачення, лікарські поради), доданий до Літопису келійного Д. Ростовського (Туптала);
- із середини XVIII ст. – опис ліків, лікарських рослин та ін. під назвою «Фармакопеа, или Аптека, или Врачебныца»;
- з останньої третини та кінця XVIII ст. – рукописний травник, лікарські та господарські поради, замовляння, лікарський поради і травник із збірки Івана Сокальського 1781 р. та ін.

На ринку фітопрепаратів в Україні лікарські засоби, що виготовлені за рецептами п'яти поколінь лікарів династії Зубицьких, відомі ще з 1990 року. Саме Данило Зубицький, батько Олександра Зубицького, був першим в Україні виробником лікарських засобів з натуральної рослинної сировини. Перші лікарські засоби «Холеазін», «Панкреан», «Улькагастрон» отримали свідоцтва на винахід, авторами яких стали Данило Никифорович та Олександр Данилович Зубицькі. Сьогодні лікарські засоби за технологією лікарів Зубицьких виробляє ТОВ «Фіто-Данімир» (м. Київ) та «Фітотерапія Зубицьких» (м. Вишневе Київської області). В багатьох містах України і в Києві продаються БАДи (біологічно активні добавки). Продаються вони в магазинах під різними торговими марками. Виробники називають себе учнями та спадкоємцями

Отже, лікарські рослини – це рослини, органи чи частини яких є сировиною для отримання засобів, що використовуються в медицині з лікувальною чи профілактичною метою. Вважаємо, що за рослинною лікарською сировиною, майбутнє в лікувальній справі. У сучасній медицині лікарські рослини не тільки не втратили своїх позицій, але привертають до себе все більш пильну увагу вчених. З більш ніж 3000 препаратів, що застосовуються вітчизняною медициною, 40% виробляється з лікарських рослин. З кожним роком число їх збільшується. Лікарським рослинам нерідко віддають перевагу в зв'язку з їхньою невеликою токсичністю і можливістю тривалого застосування без проявів побічної дії.

Література

1. Гоникман, Э. И. Пути исцеления. Мир лекарственных растений / Э. И. Гоникман. – М. : Изд. Дом МСП, 2000. – 426 с
2. Ковальов, В. М. Фармакогнозія з основами біохімії рослин / В. М. Ковальов, О. І. Павлій, Т. І. Ісакова; за ред. проф. В. М. Ковальова. – Х. : вид-во НФАУ : Прапор, 2000. – 703 с.
3. Лікарські рослини : енцикл. довід. / за ред. А. М. Гродзінського. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1989. – 543 с.
4. Товстуха, Є. С. Новітня фітотерапія: монографія / Є. С. Товстуха. – 4-е вид., доп. і переробл. – К. : Укр. акад. оригін. ідей, 2003. – 479 с.
5. Сучасна фітотерапія. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/>

Пасечко Д.-В.Д.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Соболь О.М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

АНАЛІЗ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ І КРАЇН-СУСІДІВ ЗА ДАНИМИ ПЛАТФОРМИ WEB OF SCIENCE

Постановка проблеми. Наукометрія – «галузь наукознавства, що здійснює дослідження структури, динаміки та закономірностей наукової діяльності» [1]. Результати